

FABRİKA YASALARINDAN OHSAS 18001'E

Yücel FİLİZLER
İşçi Meclisi Gazetesi

İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası'na ilişkin bir dizi önemli eleştirel çalışma yapıldı. Yasanın kapitalist üretim tarzındaki emek yıkımını kapitalist üretim ilişkilerinden soyutlayan, işçiyi değil sermayeyi koruyan, dahası "iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önleme"yi de sermaye kârlılığına bağlayan iç yüzü teşhir edildi (1).¹ Bu çalışmalar, "İş sağlığı" ile "İşçi sağlığı" arasında basitçe terminolojik olmakla kalmayan, zorunlu sınıfsal ayırım ve karşıtlığın işçiler tarafından kavranmasına önemli katkıda bulundu.

Bununla birlikte İş Sağlığı ve Güvenliği Yasasının temelinde yatan küresel mali oligarşik OHSAS 18001 Şartnamesi (3), ya bilinmediğinden ya da dokunulmaz addedildiğinden yeterince tartışılmadı.

Yazımızda, OHSAS 18001 Şartnamesinden başlayarak, bağlantılı olduğu küresel kapitalizmin Uluslararası Standartlar, Toplam Kalite Yönetimi ve Risk Yönetimi gibi yönetim ve denetim sistemlerinin eleştirel bir değerlendirmesini yapacağız.

OHSAS 18001 Kısa Tarihçe

OHSAS (Occupational Health and Safety Assessment Series/İş Sağlığı ve Güvenliği Değerlendirme Serileri) 18001, neoliberal kapitalizmin bir uluslararası "risk yönetim sistemi" standardıdır. Tüm uluslararası standartlarda olduğu gibi teknik ve hukuki görünümü, fakat gerçekte sermaye birikiminin küresel temelden organizasyon, yönetim ve denetim sistemi şartnamesidir. Uluslararası Standartlar ISO veya muadili kurumlar tarafından yayınlanır yayınlanmaz, Avrupa Birliği, Dünya Bankası gibi küresel mali oligarşik organların yönergeleri arasına girer.

Neoliberal kapitalist küreselleşme sürecinde, uluslararası ticarete konu olan sinai ürünlerden başlayan uluslararası standartizasyon furyası, üretim, yönetim ve denetim süreçleri, emekgücü,

finansman, muhasebe, eğitim, sağlık ve akla gelebilecek her türlü konu ve alana doğru yayıldı. Uluslararası standartizasyon, sermayenin küresel temelden birikiminin zorunlu koşuludur. Aynı zamanda sermayenin daha üst düzeyden yoğunlaşması ve merkezileşmesinin, yönetim, denetim ve organizasyonunun, sermaye birikimine engel ya da tehdit içeren her şeyin sermaye çevrimine söğürülmesinin aracıdır.

Neoliberal kapitalizmin yol açtığı sefalet birikimi, emek ve doğa yıkımı, bizzat sermaye birikimini tehdit eder boyutlara geldikçe, bu alanların her birinde uluslararası "risk değerlendirme ve yönetim sistemleri" ortaya çıkmakta gecikmedi. 1980'li yılların sonlarından itibaren gündeme gelen toplam kalite, çevre, iş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemleri bu çerçevededir: ISO 9000/Kalite Yönetim Sistemi Standardı (1987), ISO 14001/Çevre Yönetim Sistemi Standardı (1996), BS 8800 Mesleki Sağlık ve Güvenlik Yönetim Sistem Rehberi (1996), OHSAS 18001/İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi Standardı (1999)... Türk Standartları Enstitüsü (TSE), OHSAS 18001 standardını 2001 yılında kabul ederek, TS-18001 başlığıyla yayınladı.

AB Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (İPA) destekli "Türkiye'de İş Sağlığı ve Güvenliği Koşullarının İyileştirilmesi Projesi" (İSGİP) 2010 yılından itibaren Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü ile birlikte metal, inşaat ve maden sektöründe pilot analiz çalışmaları yürütmeye başladı (4).

Türkiye'de OHSAS'ın altyapısı, AB-İPA, İSGİP, İSG Genel Müdürlüğü, TSE/TAKAK, Üniversiteler gibi kurumların desteğiyle, MESS, TİSK, TÜSİAD gibi büyük patron örgütlerinin, kendi üyelerinden başlayarak tedarikçi şirketlere doğru şart koştuğu teknik ve idari düzenlemelerle sağlanmıştır. Hukuki üstyapısı ise, AKP Hükümetinin

biraz ağırdan alıp seri işçi katliamlarının ayyuka çıktığı bir süreçte apar topar çıkardığı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası ile tamamlanmıştır.

OHSAS 18001 Nedir?

“Kanunlara adaptasyonun sağlanması ve şirket koruyan bir sistemin kurulması için OHSAS 18001, kaza, mahkemelik olay ve zaman kaybı riskini azaltabilen bir yönetim sistemidir.” (5)

“Kanunlara adaptasyon’dan anlaşılması gereken, öncelikle küresel tekellerin kapitalizmin kârlılık, yatırım ve kredibilite şartnamelerine uyumdur. Sermayenin küresel temelden gelişen ve durmaksızın yükselen birikim açlığına; teknik, idari, hukuki olarak da yasa haline getirilen uluslararası sermaye birikim standartlarına uyumdur.

Üretim ve emek sürecinde giderek yaygınlaşan ve sıklaşan işçi cinayetleri, sakatlanmalar, meslek hastalıkları, bir noktadan sonra, sermaye birikimini de sekteye uğratar. Sermaye kayıplarına, üretim sürecindeki artı-değer sömürsünün durmasına, ödenecek tazminat veya kan paraları nedeniyle maliyet artışına, şirketlerin piyasadaki marka, imaj ve satışlarının düşmesine yol açar. Burjuvazinin işçi ölüm ve sakatmalarından çok işgünü kayıpları ve maliyet artışının hesabını yapması karakteristiktir. OHSAS, “kaza ve bela”dan işçiyi değil sermayeyi koruyan bir yönetim sistemidir. Patronlara dönük eğitim kitap ve seminerlerinin en başına yazılan “Önlemek Ödemekten Daha Ucuzdur” sloganı, sistemin iç yüzünü ve safkan sermaye mantığını gayet sarıh biçimde sergiler.

“İş Sağlığı ve Güvenliği Değerlendirme Serisi (OHSAS) 18001 spesifikasyonu ve buna ait OHSAS 18002 kılavuzu, müşterilerin kuruluşlardan kabul edilebilir, denetlenebilir ve belgelendirilebilir bir iş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemi talep etmeleri sonucunda geliştirilmiştir.” (5)

Buradaki “müşteri” kavramı, son tüketici, yani kitleler değildir. Dünya çapında çok sayıda başka şirkete tedarik üretimi yaptıran, yatırım yapan, kredi veren küresel tekellerin kapitalistler, bankalar ve yatırım şirketleridir. Tedarikçi bir şirkette işçi katliamı yaşanması, yalnızca o şirketi değil, ona sipariş veren tekellerin kapitalistleri, o tekellerin kapitalistlere yatırım yapan ve kredi veren banka, sigorta, borsa şirketlerini zincirleme “zarara” uğratar. Üretim zinciri aksar, borsadaki hisse senetleri

düşer, büyük yatırım yapmış oldukları marka ve imajları zayıflar, tepki ve boykot kampanyalarına hedef olabilirler. Bu yüzden “müşteri”, yani küresel tekellerin kapitalizm ve mali oligarşisi, her ülkenin de en büyük tekellerin kapitalistleri, OHSAS’ın da kraları ve organizatörleridir.

Bu durum OHSAS’ın bir diğer karakteristiğini gözler önüne serer: Neoliberal despotik üretim ve emek organizasyonunun yapıtaşlarından olan taşeronluk sistemi! Taşeron organizasyonu, en büyük tekellerin belirlediği uluslararası birikim ve yönetim standartları olmadan gerçekleştirilemez. Şirketlerde iç ve dış taşeronluk sistemi ne kadar dalanıp budaklanırsa, tedarik zincirlerinin merkezi-bütünsel denetimi için, uluslararası standartlar ve yönetim sistemleri o kadar kritik hale gelir. Taşeronluk sistemi, OHSAS’ın da ruhudur. Kaldı ki, işyerlerindeki sağlık ve güvenlik sorunlarının devletten özel şirketlere devredilmesi de, taşerona havale edilmesi anlamına gelir. OHSAS, devletin inşaat ve madenler gibi ağır ve tehlikeli sektörlerde, işçi sağlığı ve güvenliğini, banka-borsa-sigorta şirketlerinin denetimine havale etmesiyle, mantığı sonucuna varmaktadır (6).

“OHSAS 18001 İş Sağlığı ve İş Güvenliği Yönetim Sistemi, işyerlerinde, işçilere ait yatıp kalkma yerlerinde ve diğer müşterilatta bulunması gereken sağlık şartlarının ve işyerlerinde kullanılan alet, edevat, makineler ve hammaddeler yüzünden çıkabilecek hastalıklara engel olabilecek tedbir ve araçların, işyerlerinde iş kazalarını önlemek üzere bulundurulması gerekli araçların ve alınacak güvenlik tedbirlerinin neler olabileceğini kapsar.” (5)

Bu tanımda bariz olan, işçi sağlığı ve can güvenliğinin, teknik işlemlere indirgenmiş olmasıdır. OHSAS literatürünün safkan neoliberal burjuva jargonu, sosyo-ekonomik kategorileri, yani insanlar arasındaki sınıfsal-toplumsal üretim ve egemenlik ilişkilerini, bunlardan soyup, teknik, psikolojik veya biyolojik kategorilere indirgeyen, burjuva ideolojisinin prototipidir. Sınıflar arasındaki üretim ve egemenlik ilişkilerinin, şeyler arasında veya insanlarla şeyler arasındaki ilişkiler gibi algılanması, burjuva ideolojisinin maddi temelini oluşturan meta fetişizminin ifadesidir (7). OHSAS 18001, işçi sağlığı ve güvenliğini, işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki bir sorun olarak değil, işçilerle

üretim araçları arasındaki bir soruna indirgemektir. Böylece işçilerin sağlığı ve can güvenliği safkan sınıfsal, toplumsal siyasal damarından soyularak, üretim mekan ve araçlarının teknik özelliklerine indirgenmekte, sınıf karşıtlığı görünmezleştirilmektedir. Üretim mekan ve araçlarının teknik düzenlemesi elbette önemsiz değildir, fakat bu da, arka planda tutulan sermayenin azami kâr ve verimlilik güdüsü tarafından alabildiğine kısıtlanır. Örneğin “normal koşullarda” işçi sağlığı ve güvenliği açısından ciddi bir tehdit içermeyen bir üretim aracı, işçiler belli temponun üstünde çalışmaya zorlandığında ölümcül hale gelebilir. İlk bakışta işçi ölümlerinin yaşanmadığı ya da nadir olduğu sermaye/teknoloji yoğun işletmelerde, aşırı çalıştırılma stresinden kaynaklanan tükeniş sendromu, kalp rahatsızlıkları, kanser, zihinsel ve psikolojik rahatsızlıklar, intihar vakalarının emek yoğun işletmelere göre çok daha yaygın olduğu bilinmektedir. Sorun üretim araçlarının teknik özelliklerinde değil sermaye biçiminde, emek üzerinde azami artı-değer sömürüsü ve egemenlik aracı olarak kullanılmasında, yani kapitalist üretimin sınıfsal ilişkilerindedir. Dolayısıyla üretim araçlarının sermaye biçimi kaldırılmadan, teknik özelliklerinde yapılacak iyileştirmeler de çok sınırlı kalacaktır. Sanılanın aksine, üretim araçlarındaki bilimsel-teknik gelişmeler, kapitalist üretim ilişkileri altında görece artı-değer sömürüsünü şiddetlendirmeye dönük olduğundan, emek yıkımı azaltmaz, çoğaltır.

Kaldı ki OHSAS 18001 Yönetim Sisteminde, işçi ölümleri, sakatlanmaları, meslek hastalıklarının tümünden ortadan kaldırılması gibi amaç yoktur. “Müşteri”, yani iç ve dış taşeronlara tedarik üretimi ya da parça iş yaptıran asıl büyük patronlar tarafından, “kabul edilebilir, denetlenebilir ve belgelendirilebilir” seviyeye indirilmesi hedefi vardır. Tek bir işçinin ölümü veya sakatlanmasının dahi “kabul edilebilirliği” ne demektir? Şu kadar işçinin ölümünün, sakatlanmasının, hastalanmasının “kabul edilebilir seviye” olduğuna kim, neye göre karar vermektedir? OHSAS 18001 standardı, dolaysız bir kârlılık, verimlilik, piyasa, imaj standardıdır: “Sertifika verildikten sonra, başarının reklamı yapılmaya ve iş ilerletilmeye başlanabilir.” Bu, OHSAS Sertifikalarının, işçi sağlığı açısından somut-nitel bir kullanım değeri değil, piyasada, borsada, kârlı iş bağıntılarının kurulmasında, satış-

ların artırılmasında, bir mübadele ve imaj değeri olduğunu gösterir. Yakın gelecekte şu “tüketici dostu”, “çevre dostu”, “yeşil/organik” ürün sertifikaları gibi, “işçi dostu” sertifikalı ve bu sayede daha pahalıya satılan ürünler görmeye başlarsak, hiç şaşırmayalım! (Bu ürün, tedarik üretimininde iş kazalarını yüzde 10 azaltarak, yılda yalnızca 1 işçinin öldüğü, 4 işçinin sakat kaldığı, banka-borsatekeller tarafından kabul edilebilir seviyeye indirilmiş, OHSAS sertifikasına sahiptir!!)

“Yöneticilerin profili işverenler, koordinatörler, üretim müdürleri, insan kaynakları yöneticileri, iş sağlığı ve güvenliği yöneticileri olup onlara yönelik eğitim programlarında...” (5)

Alıntının devamında, OHSAS, İSİG Yönetim Sistemi, Risk Analiz ve Değerlendirme, gibi konular sıralanmaktadır. Dikkat edilmesi gereken OHSAS’ın bir Yönetim Sistemi olduğu, yöneticilerinin de yine işletme patronları ve yöneticileri olduğudur. İşyeri hekimi, iş güvenliği mühendisi gibi uzmanlar yönetimde son sırada gelmektedir. Zaten ister ücretleri patron tarafından ödensin, isterse taşeron OHSAS/İSİG danışmanlık şirketinin çalışanları olsunlar, söz haklarının son derece sınırlı, patronlarının kararlarına bağlı olacağı açıktır. İşyerinde çalışan işçiler ise, kendileri için sağlık ve can güvenliği gibi ötesi olmayan bir konuda, yine yönetilen, yine nesneleştirilmiş, OHAS yöneticileri tarafından kendilerine söylenenleri uygulayan konumundadırlar. Risk Değerlendirmesi vb, tümüyle patron ve yöneticiler tarafından sermaye kârlılığının korunması ve yükseltilmesi temelinde yapılırken, işçiler ne kendileri için bu “risk değerlendirme”ne katılma, ne de onun “risk”ten saymadığı, esneklik, güvencesizlik, taşeronluk, aşırı çalıştırılma, ücretli kölelik konusunda bir söz hakkına sahiptir. Böylelikle OHSAS/İSİG Yönetim Sistemi, dokunulmaz ve tartışılmaz bir “sınıflar üstü” bilimsel-teknik kılıf altında, sermayenin emek üzerindeki sıkı tahakküm ve denetimini pekiştiren bir araç haline gelir. İşçilere neye göre olduğunu bilmedikleri, bütününe hakim olmadıkları, yönetiminde yer almadıkları ve söz hakkına sahip olmadıkları böyle bir sistem içinde, kendilerini değil fakat sermayeyi korumak için fazladan bir dizi angarya iş yaptırılır. OHSAS Yönetim Sisteminde, “iş kazası riskini azaltma” görünümü altında, işçilerin emek üretkenliğini (görece artı-değer

sömürüsünü) artırmaya dönük düzenlemeler yapılması da pek ala mümkündür, OHSAS'da patronlar tarafından bu tarzda kullanılmasını teşvik edecek sayısız yön varken, bunu engelleyecek hiçbir kural yoktur.

OHSAS'ın Yararları Hangi Sınıfa?

Mükemmel Bir Özet

“OHSAS 18001'in yararları şöyle sıralanabilir:

1. Çalışanları işyerinin olumsuz etkilerinden ve kazalardan koruyarak, rahat ve güvenli bir ortamda çalışmalarını sağlamak.

2. Çalışan motivasyonu ve çalışanların katılımını sağlamak.

3. İş kazaları ve meslek hastalıkları sebebiyle oluşabilecek iş ve işgücü kayıplarını en aza indirgererek, iş veriminde artışın sağlanması ve maliyetlerin düşürülmesi.

4. Çalışma ortamında alınan tedbirlerle, işletmeyi tehlikeye sokabilecek yangın, patlama, makine arızaları vb durumlarının ortadan kaldırılması neticesinde işletme güvenliğinin sağlanması.

5. Ulusal ve Uluslar arası yasa ve standartlara uyum sağlamak.

6. İş performansını artırmak.

7. Diğer işletmeler ve müşterilere karşı duyarlı, sorumlu bir imaj yaratmak.

8. Rakiplere karşı güçlendirilmiş işletme imajı ile üstünlük sağlamak.

9. Resmi makamlar önünde kuruluşun iş güvenliğine olan duyarlılığını kanıtlamak.

10. Davalara sebep olabilecek kaza riskini azaltmak.

11. İş kazası ve meslek hastalıklarının oldukça yüksek maliyetlerini en aza indirmek.

12. Kârlılığı artırmak.

13. İSG çalışmalarını diğer faaliyetlere entegre ederek kaynakların korunmasını sağlamak.” (5)

OHSAS 18001'in yararları üzerine bu mükemmel listedeki 13 maddeden 12'si, kapitalist sınıfın çıkarlarıdır. Motivasyon, performans, verimlilik, kredibilite, imaj, rekabet gücü, devlet teşviki, piyasa, kârlılık, maliyetleri düşürmek, işletmenin korunması, İSİG kılıfı altında daha az insan ve araçla daha çok üretim yapmak... İşçilerin çıkarına görünen ilk madde ise, arkadaki çürük elmaları saklamak için en öne yerleştirilen parlatılmış kırmızı elma gibi bir vitrin süsünden ibarettir. Zaten

patronların çıkarlarının ezici ağırlığıyla bağdaşmaz. Kapitalist sınıf çıkarlarıyla dolaymlanan ve sınırlanan, bir vitrin süsü durumundadır.

Bu durum, neoliberal reformların önceki dönemin sosyal reformlarından belirgin farkını da gözler önüne serer. Sosyal reform, işçiler için dolaysız sosyal hakları tanımlar. Örneğin kısmi iş güvencesi, sosyal güvenlik, emeklilik, vb gibi. Neoliberal reformlarda ise, hak diye bir şey yoktur. Ancak patronların çıkarlarının, kârların, sömürünün, sermayenin emek üzerindeki boyunduruğunun büyütülmesi ölçüsünde, ve bu dolayısıyla satın alınabilecek kısıntılar vardır. Örneğin işini koruma veya istihdam edilebilirlik ihtimali, daha düşük ücrete, daha çok ve esnek, güvencesiz çalıştırılmaya bağlanır. İşçi cinayet, sakatlanma ve hastalıklarının azaltılma ihtimali de, performans, verimlilik, rekabet, kârlılığın azamileştirilmesi ile koşulludur. Tek kelimeyle, işçi sağlığı ve can güvenliği de piyasalaştırılmakta ve sermayeleştirilmektedir. İşçinin en tartışılmaz hakkı olması gereken emeğinin, sağlığının ve can güvenliğinin korunması bir hak olmaktan tümüyle çıkarılmaktadır. İşçinin ancak patronun kârlılığını ve piyasasını artırdığı ölçüde satın alabileceği bir “iş kazalarının azaltılması” ihtimaline indirgenmektedir ki, bu da minareye kılıf olmaktan öteye geçmez. İşçi üretim ve emek sürecindeki sağlık ve yaşam hakkını da, daha uzun, daha yoğun, daha “maliyetsiz” çalışarak ve daha çok artı-değer üreterek patrone dan satın almak zorunda bırakılmaktadır. OHSAS 18001 de, işçilerin çok cüzi bir kısmını kendileri için, 13'te 12'sini ise patronlara karşılıksız ürettiği, patronlar tarafından yönetilen ve el konulan, toplumsal işçi sağlığı ve güvenliğinin özel mülk edinilmiş ve metalaştırılmış biçimi, bir artı-değer mekanizmasından ibarettir.

Risk Yönetimi

“OHSAS 18001, öncelikle ağır ve tehlikeli işyerleri için BSI tarafından geliştirilen, tüm dünyada kabul görmüş ve risk analizine dayalı bir yönetim sistemidir.” (5)

Neoliberal kapitalizm, 90'lı yılların ortalarından itibaren bizzat kendi ideolog ve stratejisyenleri tarafından “risk toplumu” olarak tanımlanmaya başlandı. Sıklaşan ve şiddetlenen ekonomik, siyasal, toplumsal krizler, doğa krizi, işçi katliamları,

kadın cinayetleri, ezilen ulus ve ırk cinayetleri, bir kutupta sermaye diğer kutupta sefalet birikimi, kanser, kalp rahatsızlıkları, şizofreni gibi hastalıkların görülmemiş yaygınlaşması, isyan ve direniş dalgaları, savaşlar... Sorun gerçekte, neoliberal despotik çalışma rejiminden, siyasal rejim ve temsili parlamenter sisteme, eğitim sisteminden sağlığa ve sosyal güvenliğe, aileden yaşlılar ve gençlere, emekten ezilen cins, ezilen ulus, ezilen ırk, ezilen mezhep sorunlarına, kentlerden zaman ve mekana, enerji ve sudan doğaya, kültür sanat ve spora, kapitalist toplumsal ilişkiler sisteminin tüm yönlü ve bütünsel bir krizidir. Emeğe, insana, doğaya; kapitalist meta formu dışında hiçbir varlık şansını tanımayan bir varoluş tarzının, kapitalist meta-varoluş tarzının krizidir.

Neoliberal post-modern “risk toplumu” tanımı ise, kapitalizmin yol açtığı emek, insan, doğa yıkımını değil, kapitalist egemenlik sistemini aktüel ya da potansiyel olarak tehdit eden sınıfsal-toplumsal dinamikleri “risk” konusu edinir. Böylelikle, sınıfsal-toplumsal çelişkileri açığa çıkartan her türlü olgu, en genel anlamıyla da insanın toplumsal varlığına dair her türlü istem, ihtiyaç, özlem, hatta tepki, algı, beklenti, davranış... Küresel neoliberal kapitalizme entegrasyon ve kapitalist sistemin kendini bu temelde yeniden üretebilirliği açısından bir “güvenlik riski” haline getirilir.

Sistemin “risk” tanımına girmesi için bir toplumsal sürecin illa isyan olması gerekmez. Her türlü meta-dışı ya da sermaye çevrimine girmeyen varlık biçimi de sistemin büyüyen “risk algısı”na girer. Çalışmayan ve sosyal yardımlarla geçinmeye çalışan yoksul da, çalışmayan öğrenci de, tek çocuk yapan, çalışmayan, evlenmeyen ya da geç evlenen kadın da, mesleki özerklik ve direnci kırlamamış vasıflı kafa emekçisi de, mahalle sakinlerinin ortak mekan ve doğa parçalarına sahip çıkmaya başlaması da “risk”tir. Seri işçi katliamları, yalnız sınıfsal-toplumsal tepkiyi artırdığı için değil, aynı zamanda sermaye birikimini sekteye uğrattığı ve istikrarsızlaştırdığı, maliyetleri artırdığı için “risk”tir. Sistemin büyüyen risk algısının, tüm şu iç güvenlik paketleri vbye karşın salt siyasal alanla sınırlı görmemek gerekir. Daha temeldeki (ancak neoliberal rejimler tarafından politika dışı addedilerek teknokratikleştirilen, böylece görünmezleştirilen)

sovyo-ekonomik risk algısı ile derin ve içsel bütünlüğü içinde kavramak çok önemlidir.

Böylece “Sosyal Riski Azaltma Projeleri”, her türlü neoliberal dönüşüm programının da temeline yerleşir (8).² İster ISO 9000/Kalite Yönetim Sistemleri, ister ISO 14001/Çevre Yönetim Sistemleri, ister OHAS 18001/İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemleri, ister “Aileyi ve Dinamik Nüfus Yapısını Koruma Programı”, ister Bologna/Mesleki ve Teknik Becerileri Geliştirme Programı, İşgücü Piyasasını Etkinleştirme Programı veya Yerel Yönetim Kapasitesini Geliştirme Programı ya da Yoksulluk Yönetimi... “Sosyal Riski Azaltma Projeleri” hepsinin ortak platformudur. Hepsine, kapitalizmin yeni düzleminden doğurduğu ya da hortlattığı ve kangrenleştirdiği toplumsal sorunları, tıkanan sermaye birikimini bir üst düzeye çıkarmaya dönük yeni kuşak neoliberal dönüşüm programlarına özümseyerek kendini yeniden üretmenin teknik aracı haline getirecek biçimde, algı yönetimi eşlik eder. Bu açıdan “risk yönetimi”, bizzat kapitalizmin doğurduğu yakıcı toplumsal sorun, istem ve ihtiyaçların, sermayenin genişleyen yeniden üretim çevrimine soğurulmasıdır. Yoksul sosyal yardım almaya devam edebilmek için çalışmaya zorlanır, işçi üretim sürecinin mezbaha karakterini biraz azaltmak için sermaye kârlılığını artırmaya zorlanır, kadının çalışma hakkı ailenin tahkim edilmesine ve çok çocuk yapmasına bağlanır, öğrencinin eğitim hakkı zorunlu çalışmayla dolayımlanır, işsizliğin azaltılma ihtimali esnek ve güvencesiz çalışmaya, kiralık işçi şirketlerine bağlanır, vb.

Post-modern teorisyenler, Foucault’nun neoliberalizm üzerine bir yazısına dayanarak, neoliberal zihniyetin, işçi ve emekçileri sistemin çıkarları çerçevesinde “özneleştirdiğini” ileri sürmektedir. Bundan daha saçma bir yaklaşım olamaz. Ortada bir “özneleşme” değil, her zamankinden daha ağır bir köleleştirme vardır. Neoliberal kapitalizm, kapitalizmin önceki dönemini artık büyük ölçüde ortadan kaldırarak, kendini kendi temelleri üzerinde yeniden üretmeye başlamıştır. “Aslında sistem, davranış kodlarını bizzat kendisi tesis etmektedir. Fonksiyonel enstrümanları (OHSAS, ISO vb) de bunlar arasında sayabiliriz (bn) aracılığıyla bireyleri, ‘uygun’ davranışları konusunda baskı altına alarak onları bilinçli bir manipülasyonun nesnesi kılmaktadır.” (9)

Tümünde sorunun ta kendisi, biraz allanıp bulanarak çözüm diye sunulmaktadır. Post-modern “risk yönetimi”, “hak kavramını, kültürel bir tahayyül içinden, farklı varoluşlara göre farklı olarak yorumlayan ve bu farklılıklar arasındaki eşitsizlikleri, avantajlı durumda olanın diğerine yapacağı maddi “lütuf” üzerinden yeniden yorumlayan bir anlayış(tır)... Yoksunluk, sessizlik, dışlanmışlık, vb ‘manevi yoksunluklar’, ‘maddi fedakarlıklar’ vasıtasıyla geriletir; manevi rahatlama, maddi olarak verimli olmanın önündeki engelleri kaldırarak, kişinin daha yüksek bir motivasyonla piyasaya dahil olabilmesine imkan tanır. Kişilerin kendi hayatları ve gelecekleri konusundaki endişeleri, kapitalizme içkin olan ve sürekli yeniden üretilen bu endişeler bir anda biçim değiştirerek, sağlıklı işleyen bir piyasanın ve küresel para akışının işlemel değeri haline gelir. Bu doğrultuda Dünya Bankası benzeri küresel, Merkez Bankası benzeri ulusal düzenleyici kurumlar üzerinden, paranın yönetimi psikoloji yönetimine paralel hale gelir.” (10)

Böylece en yakıcı toplumsal istem ve ihtiyaçlar, devletin ve her türlü “sosyal politika”nın arazi olduğu, “hayırsever kapitalizm” ve banka-borsatekellerin şekil yaptığı bir tür sosyal-neoliberal politikaya bağlanmaktadır. İşsizlik, yoksulluk, emek ve doğa yıkımı, vb gibi kapitalizmin geriliğinden değil tam tersine geldiği gelişme ve çürüme düzeyinden kaynaklanan sorunlar, bireysel/yerel veya taşeron sermayenin birikim yetersizliğine atfedilirken, sosyal neoliberal politikalar da (Yoksulluk Yönetim Sistemi, İSİG Yönetim Sistemi, vd) mikro ölçekte bireysel sermayenin makro ölçekte ise banka-borsatekellerin azami kâr ve kontrol isterlerine tramplen işlevi görmektedir. “Risk yönetimi”, “yapısal uyum” programlarının bir başka ifadesidir, özünde, kapitalizmin kör ve yıkıcı güçlerine işçi sınıfı ve emekçi kitlelerin zorla uyumunu, yudurulmasını içerir.

“Bu noktadan sonra, her türlü risk, belirsizlik, oynaklık, büyük bilançonun kâr hanesinde kolayca yerini alabilir.” (10)

Kitleler için büyüyen güvensizlik ve güvence-sizlik, sermaye birikiminin yıkıcı doğasına içkindir. İşçilerde, kent ve kır yoksullarında, dahası artık önemli bölümü yıkıcı proleterleşme süreçlerine çekilmiş orta sınıflarda, her gün, her an büyük bir felaket yaşayabileceği gerilimi, “kapitalizmin kör

kuvvetleri karşısında kendilerini güçsüz görme hissi”, bir olgudur; öyleki tutunacak bir dal, sığına-cak bir liman, kendini ve geleceğini bir parça güvenceye alma özlemi ile katlanılanlar, kimi durumda geçim sorunundan bile önce gelebilir. Kiminin başını sokabilecek bir ev alabilmek için 10 yıl boyunca tüm ücretlerini ev taksidine bırakma-yı, kiminin emeklilik için ücretinin önemli bölü-münden vazgeçmesi, kiminin işsizlik korkusuyla düşen ücretlere ve ağırlaşan çalışma koşullarına katlanması, hatta içinde bulunduğu en acı verici koşullara sürekli baskı ve tehdit altında olmaktan kaynaklanan depresif kayıtsızlık hali bunun bazı örnekleridir. Kitleler için güvencesizlik, çoğunlu-ğunun borç harç pamuk ipliğine bağlı götürdüğü yaşamlarında yıkıma uğrama tehdidi, yeterince yakıcı ve gerçektir. Fakat kapitalizm kendi eseri olan bu gerçeğin de üzerine kat çıkar, bilinç altına dek korkuları körükleyerek, “riski”n de alınıp satıldı-ğı, dev çaplı bir kâr ve piyasa sektörü haline getirir. Artık ağır ve tehlikeli sektörlerde çalışan işçiler, kürtler, kadınlar, gençler, lgbtler, evsizler, yaşlılar, çocuklar, yoksullar, göçmenler, işsizler durmaksızın genişleyen “risk grupları” sayıldığı ölçüde, “risk yönetimi” ya da aynı anlama gelmek üzere risk ser-mayesi için en iyi av sahasıdır. Bu basit örnek-lerde görülmesi gereken, neoliberal kapitalist “risk yönetimi”nin, kitlelerin ihtiyaç, algı ve beklentile-rinin “risk analizi” üzerinden kolonize edilmesi, baskılanıp kontrol altına alınmasıdır.

“Risk bir bakıma esnek kapitalizm için varoluş-saldır. Risk üretmede ve bunu kazanca/kâra tahvil etmede emsalsiz bir yeteneğe sahip olan yeni kapi-talizm için riskin besleyici değeri paha biçilmezdir. Çünkü risk korkusunun potansiyel ticari değeri sınırsızdır... Gördüğümüz ya da bize gösterilen / hayal etmeye kışkırtıldığımız tehlikelere yönelik bize gösterilen çareler, bir kural olarak, henüz gör-medığımız ya da bize gösterilmeyen / hayal etme-miz önlenen tehlikeleri yaratmaktadır. Risk yöneti-mi... kamusal endişeyi şirket kârlarına dönüştür-mek ve kamusal kaygıları tehlikeyi sürdüren meka-nizmanın kendisinden daha da uzaklaştırmak için bir araç olarak kullanılmasına izin vermektedir... Şirketlerin, politik partilerin, hükümetlerin vb risk analizine olan yoğun ilgileri bu alanı yeni bir pro-fesyoneller kesiminin faaliyette bulunduğu kazan-çlı bir meslek haline getirmiştir.” (10)

Toplam Kalite Yönetimi ve OHSAS 18001

OHSAS 18001/İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi, “küresel kapitalizmin kutsal üretim-emek organizasyon, yönetim ve denetim manifestosu” denilebilecek ISO 9000/Kalite Yönetim Sistemi Standardı temel çerçevesine oturtulmuş ve onun bir türevi haline getirilmiştir.

Kalite Yönetim Sistemi, diğer tüm ISO standartlarında olduğu gibi, emeğin toplumsal üretkenliğini (görelî ve mutlak artı-değer sömürsünü) ve emek üzerindeki baskı ve denetimi azamileştirmeye dayanan bir üretim ve emek organizasyon biçimidir. İki bileşeni, Tam Zamanında Üretim ve Toplam Kalite Kontrol’dür.

Tam Zamanında Üretim, ana firma, tedarikçi firmalar ve fason firmalar arasındaki üretim zincirinin bütününde, maliyetleri yükselten ve artı-değer üretilmeyen her türlü işlem ve zaman aralığını (stoklar, malzeme bekleme, hatalı ürünler, makinelerin durdurularak bakımı vd) ortadan kaldırır. İşçilerin hem iş yükünde hem de çalışma yoğunluğunda, dolayısıyla kotaya bağlı çalışma stresinde olağanüstü bir artışa yol açar. Tam Zamanında Üretim, önce üretim sürecinin ana, tedarikçi, fason, firmalar arasında bölünmesine, sonra da tümünün “sıfır hatalı ve sıfır beklemeli üretim”, “istihdam ve işlevsel esneklik” esaslarına dayalı bütünden denetim ve eşgüdümüne dayalı, toplumsal emek üretkenliğini (sömürsünü) hem teknolojik, hem organizasyonel-yönetimsel, hem de işçilerin (insan üstü günlük ve saatlik kotalar konularak) iç güçlerini son sınırına kadar zorlayarak azamileştirmeye dayanır.

Toplam Kalite Kontrol’deki “kalite” kavramı, ilk eldeki çağrışımın aksine, “hatasız” ve “beklemesiz” üretim-emek süreci anlamına gelir. Toplam Kalite Kontrol Sisteminin gerçek içerimi, Toplam Emek Verimliliği Kontrolü’dür. Toplam Kalite Kontrol, esasen hatalı ürünün daha ortaya çıkmadan önlenmesine, işçilerin ürettikleri ürünün kalitesinden (hatasızlığından) ve üretim-emek sürecinin verimliliğinin (görelî artı-değer sömürsünün) sürekli artırılmasından sorumlu tutulmasına dayanır. İşçilerin kendi çalıştıkları makine ve mekanların arıza, bakım ve temizliğinden sorumlu olmaları da Toplam Kalite Kontrol’ün bileşenidir. Üretim sürecinin her bir parçası işçiler tarafından sürekli

test edilmeli, maliyetleri azaltan ve verimliliği artıran öneriler getirilmelidir. Hatasız üretimden sorumluluğun makine operatörlerine yıkılması, kaliteyi üründe değil üretim sürecinde denetlenmesi, özerklik bir yana işçilerin hem yukarı hem birbiri tarafından daha sıkı denetlenmesi... Bir işçi bir an soluklanmak için dursa bile derhal tespit edilip yaptırım uygulanması, artan iş yükü ve yoğunluğuna yol açmaktadır. “Sorumluluğu ademi merkezileştirilirken stratejik denetim merkezileştirilmekte, toplam kalite yönetimi, bütünsel yönetim denetimi haline gelmektedir.” Bu sistem, aynı zamanda işçiler ve işçi takımları arasında “iç müşteri” mantığını geliştirmektedir. Her işçi hattındaki sonraki işçiyi müşterisi olarak görmek zorundadır. Normalde işletme içindeki üretim kademeleri ve işlemleri meta değildir, ancak nihai ürün metadır. Toplam Kalite Yönetimi’nde ise ücretlerin, prim ve cezaların takım ve birey performansına göre belirlendiği, herkesin yaptığı işten bireysel olarak sorumlu tutulmasıyla, tüm işçiler ve takımlar arasına meta dolayımı, parçalanma, birbirini baskılama ve amansız bir rekabet girer (11).

Toplam Kalite Yönetimi, işletmenin rekabet gücünü, piyasa değişimlerine hızlı tepki vermeyi, kolektif ve bireysel emek üretkenliğini en üst düzeye çıkarmayı hedefler. Despotik ve hegemonik emek kontrol rejimlerini birleştirir. Görelî ve mutlak artı-değer sömürsünü geometrikleştirir. Emek üretkenliğini artırmak için istatistiksel yöntem ve prosedürleri, kota sistemini, zaman-hareket ölçümlerini, çok işlevliliği, öneri-prim sistemini, verimlilik hesaplarını, standartizasyonu, vb kullanır. Ölçüm, sıkı denetim, sürekli rasyonalizasyon ve standartizasyon ile emeğin durmaksızın sıkılan bir demir pençe altında ezilmesidir. Bu sistemin “ideal” biçimiyle uygulandığı ana firmalarda sonuç, karoshi, işçi intiharları, orta yaşın üstünde çalışma yeteneğini yitirmektir.

Konumuz açısından bu kadarı, ISO 9000 ile OHSAS 18001 (TKY-İSİG) bağlantısı ve entegrasyonu üzerine bir fikir vermeye yeter. OHSAS 18001’de üretim sürecinin ana firma, tedarikçi firmalar, iç ve dış taşeron firmalar biçiminde bölünmesine dayanır. ISO 9000’de “sıfır hata” sloganının yerini OHSAS 18001’de “sıfır kaza” sloganı alır. Toplam Kalite Yönetimi’nde olduğu gibi hata/kaza, ortaya çıkmadan önlenmelidir. Bu iyi bir

şey gibi görünür, ancak TKY’de olduğu gibi, bir iki teknik düzenleme ve göstermelik eğitimden sonra, kazayı önleme, üretim araçlarını ve işyerini koruma sorumluluğu tümüyle işçilerin üstüne yıkılır. TKY’de olduğu gibi, işçiler üretim araç ve mekanlarının arıza, bakım ve temizliğinden, “risk değerlendirme sistemi”nin öngördüğü riskleri kollamaktan sorumlu tutulur. Patronlar ve İSİG/Risk Değerlendirme Şirketleri, kendi çıkarları çerçevesinde Risk Yönetim Sistemi geliştirirler, uygulayacak olan işçilerdir. İş Sağlığı ve Güvenliğinde de tüm sorumluluk ve yük aşağıya, tüm yetki ve kontrol yukarıya aittir. Bu açıdan OHSAS 18001’in Toplam Kalite Yönetiminin bir iç bileşeni ve kılıfı olduğu bile söylenebilir. Zaten ISO 9000/Toplam Kalite Yönetim Sistemi, ISO 14001/Çevre Yönetim Sistemi, OHSAS 18001/İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi’nin Entegre Yönetim Sistemi olarak birleştirilmesi, Tam Zamanında Üretim ve Toplam Kalite Kontrol (Toplam Emek Üretkenliği Kontrol) sistemine kat çıkılmasının ifadesidir. TKY’nin işçiyi “sıfır hata” ilkesiyle ağır sorumluluk yükü altında sürekli suçluluk duygusuyla “sanık” sandalyesinde oturttuğu gibi, OHSAS da işçiyi “sıfır kaza” diye, sürekli suçluluk duygusuyla “potansiyel suçlu” sandalyesinde oturtur. OHSAS’ın tüm şu “risk matrisleri”, “risk değerlendirme”, “risk yönetimi”, eninde sonunda gelip işçinin biricik “risk unsuru” olarak ilan edilmesine dayanır. İşçinin beden emeği kadar zihinsel ve duygusal emeğinin de ölçüm, sıkı denetim, sürekli rasyonelizasyon ve standartizasyon altına alınmasına dayanır. TKY’deki “iç müşteri” mantığı, yine aynen OHSAS’da da vardır; sermayeyi koruyan risk algısı çerçevesinde işçiler, patronu ve azami kâr/sömürü mantığını değil ama birbirini “risk unsuru” olarak görmek, denetlemek zorunda bırakılır. En sonucusu ise en önemlisidir: İşçiler, yöneticisinin patronlar olduğu risk algısı çerçevesinde kendilerini ve birbirlerini denetlerler, fakat bunun dışında ölümcül bir tehlike olsa bile müdahale edemezler, en fazla -genellikle işten atılma “riski”ni göze alabilirlerse- yukarıya bildirebilirler ve sağlıkları ve can güvenlikleri, yine patronların bunu bir “aşırı risk” mi yoksa “kabul edilebilir risk” mi olarak “değerlendirme serilerine” bağlıdır!

Patronlar, genellikle bir İSİG şirketiyle anlaşmış bir sertifika almaya bakarlar, OHSAS’ın geri kalan

bütün yükünü işçilere yıkarlar; ancak işçilerin ne “risk değerlendirmesi”ne aktif katılma ve etkileme (hatta bütünden anlama), ne kendileri açısından bağımsız bir risk değerlendirmesi yapma, ne üretim süreç ve organizasyonuna müdahale etme, ne çalışma süresinin kısaltılması, dinlenme sürelerinin artırılması, daha çok personel çalıştırılmasını isteme, ne de başka bir hakkı vardır.

Tartışmalar

Türkiye’de uluslararası standartlar ve TKY tartışmalarının kabaca 3 dönemini ayırd edebiliriz. Birinci dönem 80’li yılların sonlarından 90’lı yılların ortalarına kadar sürer. ISO standartları ve TKY’nin, Kalite Çemberlerinin vb büyük ve yabancı ortaklı büyük sanayide ilk uygulamaları, solda, sendikalarda, akademisyenler arasında hareketle tartışılır. TKY’yi “işçi katılımı, öz yönetim, yetki devri, ekip çalışması, zanaatçı-işçiliğe dönüş, firma kültürü, ömür boyu istihdam” diye lanse edilen demagojik yumuşak güç politikalarıyla savunanlar da vardır. Fakat yoğunlaştırılmış emek sömürüsü ve tahakküm sistemi olduğunu sergileyenler baskındır. Bunda işçi sınıfının, öncü işçi platform ve komiteleri temelinde örgütlenen Bahar Eylemleri dalgasının da etkisi vardır. Nitekim büyük sanayide TKY sistemleri, özelleştirme ve taşeronluk sistemi, işçi hareketinin yükselişine karşı büyük atraksiyoner demagojilerle devreye sokulmuştur. İşçi sınıfının ana gövdesinde TKY, özelleştirme ve taşeronlaştırmaya karşı olduğu kadar değilse bile TKY’ye karşı da belli bir bilinç ve direnç vardır. TKY’yi demagojik yumuşak güç politikalarıyla yutan işçiler ise, çok geçmeden nasıl telef edici bir sistem olduğunu öz deneyimleriyle görecektirler. Dönemin tartışmalarından bazı yazılar, Petrol-İş Sendikası Yıllıklarındaki okunabilir (12).

Tartışmaların ikinci dönemi, 2000’li yılların başlarıdır. ISO 9000 ve TKY’nin bu kez sağlık ve eğitim alanlarına doğru genişletilmesi ve buna karşı KESK ağırlıklı tepkiler söz konusudur. Dönemin tartışmaları, işçi sınıfının ciddi gerileme ve durgunluğuyla birlikte, 1999-2001 krizi ve kriz programlarıyla yıkıcı bir proleterleşme sürecine girmeye başlayan beyaz yakalı emekçilerin, daha ziyade ISO ve TKY’yi AB süreci ile kodlayan küçük burjuva eklektik antiempyralist ulusalcı denilebi-

lecek tepkilerini yansıtır. ISO ve TKY eleştirilir ve direnilir ama, proleter anti-kapitalist bir eksenden ziyade, anti-emperyalist ulusalcı-halkçı bir zeminden, proleterleşmeye de karşıt eksenden direnilmeye çalışılır. Kafalar oldukça karışık; ISO standardını “arşından metrik ölçüye geçiş” gibi bir ilerleme/modernleşme olarak gören ve savunan ama TKY’ye karşı çıkan ultra eklektik yaklaşımlar bile kendini gösterir. Burada da, ISO standartlarının basitçe bilimsel-teknik ilerleme olarak görülerek olumlanmasının ipuçlarını görürüz.

Son dönemlerde ise görünüşte uluslar arası standartlara ve TKY’ye karşı pek bir tartışma yoksa da, aslında dar anti-AKP’cilik adına bunları olumlamaya ve savunmaya doğru büyük bir geri gidiş kendini gösteriyor. Örneğin Erdoğan’ın Merkez Bankası’na “faiz indir” baskısına karşı AB-TÜSİAD ve Hükümetin Babacan kanadıyla birlikte Merkez Bankası’nın “bağımsızlığı”, yani küresel mali oligarşik “düzenleyici üst kurul” standardı – açık ya da örtük biçimde- “daha demokratik” vb diye savunulabiliyor! Oysa, bir dönem en anti-demokratik bulunan, en çok eleştirilen şeylerden biri bu “üst kurullar”dı. Aynı şekilde, ISO 14001/Çevre Yönetim Sistemi, Çevresel Etki Değerlendirmesi vb getirilirken en azından Marksist çevreler ve solun geniş bir kesimi tarafından sert biçimde eleştirilmişken, bugün AKP Hükümeti’nin ÇED raporunu bile zul gören dangıl dunguluğu karşısında, ISO 14001/ÇED sistemini savunanlar, buna dayalı bir çevre/doğa savunması yapmaya kalkışanlar bile ortaya çıkabiliyor. İş Sağlığı ve Güvenliği yasası kuşkusuz eleştiriliyor, fakat temelinde yatan OHSAS 18001 standardı, doku-nulmaz, hatta teknik ilerleme sayılarak -açık ya da örtük- savunuluyor!

Burada sol ve sendikalar açısından açıklanması gereken büyük bir geriye gidiş söz konusudur. Türkiye’nin klasik 10 yıllık kriz dönemleri boyunca, ISO serileri ve TKY’ye, önce görece işçi sınıfı ekseninden görece net bir karşı çıkış, sonra küçük burjuva antiemperyalist ulusalcı-halkçı bir tepkiye gerileme, en sonu da düpedüz liberal reformist bir “istemem yan cebime koy” tutumu.

Bu durumun ilk açıklaması, sol ve sendikal muhalefetin büyük bölümünün, zaten antikapitalist olmayan, ancak son dönemde artık antiemperyalist olmaktan da imtina etmiş, dar anti-AKP’cili-

ğe, dahası Hükümetin TÜSİAD-Babacan kanadına da göz kırpmaya başlayan dar anti-Erdoğanlıca sıkışıp kalmasıdır. AKP-Erdoğan’a karşı dün en sert biçimde eleştirilip reddedilen “üst kurullar”dan, Merkez Bankası’dan, ÇED, ISO, ILO, AB’den -hatta Kobene dolayısıyla ABD’den- medet umulması skandaldır. Hükümetin son dönem boyunca AB’ye daha mesafeli yaklaştığı, özellikle de uluslar arası standartlar konusunda daha fazla ayak dirediği doğrudur. OHSAS’ı 2001’de kabul ettiği halde, ilgili yasayı ancak 13 yıl sonra yumurta kapıya dayanınca isteksizce çıkardığı doğrudur. ISO 14001/ÇED’i çıkardığına pişman olduğu, olabildiğince sınırlamaya çalıştığı doğrudur. Hepsinden önemlisi, en kritik ağır ve tehlikeli sektörler olan inşaat ve madenlerde AB şartnameleri ve uluslar arası standartları tanımaya halen ayak dirediği doğrudur. Neden? Bunlar işçilerin lehine olduğu için mi? Hayır, tam tersine küresel tekeller, Türkiye’de de en yüksek donanımlı sermaye kesimlerinin lehine olduğu için: Çünkü uluslar arası standartlar, bir üst düzeyden sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesini hızlandırır, daha ziyade ilkel sermaye birikim biçimlerine dayalı AKP’ye yapışmış sermaye kesimlerini iyice köşeye sıkıştırır. Örneğin inşaat ve madencilikte uluslar arası yönetim sistemi standartları uygulandığında çok geçmeden her birinde küresel ortaklarıyla en büyük 5-10 tekel tüm piyasayı yutar (13). Ağır ve tehlikeli sektörlerle ilişkin Uluslar arası standartlar ve AB müktesabati bir yana, -yine AB şartnameleri arasında yer alan- ağır ve tehlikeli sektör işçilerine sertifika alma şartı getirilmesi bile, bu sektörlerdeki “ilkel birikim” ağırlıklı sermaye kesimlerini silkelemeye yeter. (age. Hükümet isteksizce de olsa, AB-TÜSİAD’ın bu sektörlerdeki şirket ve işçilerin sertifikaya bağlanmasını programına aldı.) Madencilikte ard arda büyük işçi katliamlarından sonra, rödovans ve taşeronluk sistemini bile kaldırmadan işçilerin çalışma koşulları ve ücretlerinde çok cuzzi bir iyileştirmenin bile, sektördeki “ilkel birikimci” sermaye kesimlerini nasıl sarstığı bir fikir verir.

Bu, 1990’ların sonlarında yaşanmış olana oldukça paralellik arzeden, iki sermaye kesimi arasındaki güç ve paylaşım mücadelesidir. Bugün de bir yanda başta inşaat ve madencilik olmak üzere, ağırlıklı olarak emek yoğun sektörlerde konuşlu, mutlak artı-değer ve rant, ihale ve hükümetin

koruması ve aktardığı arpalıklara dayalı, AB standart ve şartnamelerine daha mesafeli, ağırlıklı olarak “ilkel birikimci” sermaye kesimleri vardır. Diğer yanda yine ilkel birikim süreçleri ve hükümet teşviklerinden yararlanmakla birlikte, daha yüksek sermaye donanımına, küresel ortaklara ve küreselleşme düzeyine sahip, ağırlıklı olarak görelî artı-değer üretimine, küresel kredibiliteye, en stratejik alanlardan (banka, borsa, sigorta, enerji, otomotiv, eğitim-üniversite, ar-ge, teknoloji, vd) çoklu-bileşik birikim olanaklarına sahip, çıkarı AB ve küresel entegrasyon sürecini derinleştirmek ve buna dayanarak yeni ve daha üst bir birikim düzlemine geçmekte yatan, en büyük sermaye kesimleri vardır (14).

Bu iki sermaye kesimi arasında, Hükümet içinde de kızışan güç ve paylaşım mücadelesini, eninde sonunda hangisinin kazanacağını – Hükümetin “öncelikli dönüşüm programlarında” AB-TÜSİAD ekseninin ağırlığıyla birlikte- tahmin etmek zor değil. Ancak asıl önemlisi, tıkanan birikim sürecinin yeni ve daha üst bir düzeye geçiş süreci eşliğinde: Bir yanda ÇED, OHSAS vbye bile kuşkuyla yaklaşan, emek, insan, doğa ne varsa bodosloma kırıp geçiren “ilkel birikim” ağırlıklı sermaye, diğer yanda ISO, TKY, ÇED, OHSAS’ı daha üst sermaye birikim ve tahakküm kaldırıcı olarak kullanan, emeği, insanı ve doğayı biraz daha “ince”, fakat çok daha derin biçimde vantuzlayıp tüketen sermaye... İşçi sınıfı, bu iki kesim arasındaki güç ve paylaşım çekişmeleri ne olursa olsun, birine karşı ötekini savunmaya veya birine karşı ötekine dayanmaya, 40 katır ile 40 satır arasında tercih yapmaya, ölüme karşı ölümden beter olmaya mecbur değil. Türkiye kapitalizminin büyüyen tıkanma ve yeni ve daha üst bir birikim düzlemine geçiş sarıntıları sürecinde, uzlaşmaz sınıfsal-toplumsal çelişki ve karşıtlıkların tarihsel gelişim yönünde konumlanmış, işçi sınıfının bağımsız örgütlenme ve mücadelesi için zorunlu koşuldur.

Durmaksızın daha üst uluslar arası standartlar, üretim ve emek organizasyon, yönetim ve tahakküm sistemleri, performans ölçme-değerlendirme sistemleri, risk yönetimi, sertifikalar... Marksist yaklaşım kesinlikle bunlardan “hiç yoktan iyidir” diye beklenti içine girmek değil, fakat her birinin ve asıl toplamının büyüteceği uzlaşmaz sınıf çelişkinin “içinden geçerek” ileriye atılmaktır.

Marx’ın günümüz açısından da ipucu oluşturabilecek sözleriyle:

Fabrika Yasalarından Günümüze...

“Fabrika yönetmeliğinin, işçi sınıfının hem kafasını ve hem de bedenini korumak amacıyla bütün işkollarına uygulanması kaçınılmaz duruma gelirken, öte yandan da daha önce de değindiğimiz gibi, bu gelişme, sayısız tek başına küçük sanayilerin, büyük ölçüde yürütülen birkaç birleştirilmiş sanayî dönüşmesini hızlandırmakta ve böylece de sermayenin yoğunlaşmasını ve fabrika sisteminin tam egemenliğini çabuklaştırmaktadır. Bu durum, sermayenin egemenliğinin kısmen arkasında saklı bulunduğu, hem eski ve hem de geçiş şekillerini ortadan kaldırmakta ve bunların yerine sermayenin doğrudan ve açık egemenliğini koymaktadır; ama böylece de, bu egemenliğe karşı direnmeyi de genelleştirmiştir. Ayrıca, her bireysel işyerinde, birliği, düzeni, intizamı ve tasarrufu zorunlu hale getirirken, bir yanda da, işgünün sınırlandırılması ve düzenlenmesinin sonucu olarak, teknik gelişmelerin kazandığı büyük hız, kapitalist üretimin yol açtığı anarşi ve yıkımları artırmış, iş yoğunluğu ve makinenin, işçiyle rekabetini şiddetlendirmiştir. Küçük işletmeler ile ev sanayini ortadan kaldırmakla, ‘fazla nüfus’un son sığınağını da yıkmış oluyor ve onunla birlikte tüm toplumsal mekanizmanın geriye kalan tek güvenlik supabını da yok ediyordu. Maddi koşulları olgunlaştırmak ve üretim sürecinin toplumsal bir ölçüye ulaştırmakla, kapitalist üretimin uzlaşmaz çelişkilerini ve karşıtlıklarını da olgunlaştırıyor ve böylece, yeni bir toplumun kurulması için gerekli öğelerin yanı sıra, eski toplumu yıkacak kuvvetleri de sağlıyordu.” (15)

TKY, OHSAS, ÇED kuşkusuz ki emeği, insanı, doğayı koruyan sistemler değildir. Fakat Marx’ın kendi dönemi için analiz ettiği etkiyi, bugün küresel teknelci kapitalist temelden gerçekleştirmeye dönük sömürü organizasyon ve yönetim sistemleridir: Daha üst sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesi; küresel teknelci kapitalizm ve mali oligarşisinin kısmen arkasında saklı bulunduğu, hem eski hem de buna geçiş şekillerini giderek daha fazla ortadan kaldırması, ilkel birikim süreçlerine de belli bir çeki düzen vermesi ve bunların yerine

küresel temelden neoliberal sermaye birikiminin daha doğrudan ve açık egemenliğini tesis etmesi, ama böylece de sermayenin bu yeni birikim ve egemenlik biçimine karşı direnmeyi de genelleştirme- si ve evrenselleştirme...

OHSAS ve İSİG Yasası, elbette emeği değil sermayeyi korumakta ve kalkındırmaktadır. Fakat bu gibi küresel temelden azami sömürü azami denetim sistemlerinin de yol açtığı çalışma yoğunluğunun da, bu alandaki zaten varolan kan birikimi üzerinden uzlaşmaz sınıf karşıtlığını keskinleştirecektir. Çok uzak olmayan bir gelecekte, emeğin korunması ve işçi sağlığı ve güvenliği açısından somut kazanımlar mümkün ve hatta kaçınılmazdır. (Marx, İngiltere’de kapitalizmin tekelci dönüşümünün ön evrelerinde çıkartılan fabrika yasalarını inceler, tarım gibi daha geri ve dağınık sektörlerde fabrika yasalarının uygulanması konusundaki girişimlerin başarısızlığını da kaydeder, fakat büyük bir netlikle ekler: “Burada, benim dikkati çekmek istediğim nokta, bu ilkelerin -emeğin şu veya bu düzeyde korunması- uygulaması yönünde önünde durulmaz bir eğilimin varlığıdır.” (age)) Birincisi, emek yıkım ve tahribatı, bir sınıra dayanmaya başlamıştır, işçi sınıfı mücadelelerinin genel nisbi yükseliş eğilimi zemininde, sermaye saldırganlığının bu en sivri ucunu kırmaya dönük mücadeleler şiddetlenecek ve sınıfsal-toplumsal baskı artacaktır. İkincisi, burjuvazi ve devleti ne kadar ayak direyip ağırdan alırsa alsın, bir noktadan sonra bu alanda bir dizi iyileştirme yapmaya sermaye birikiminin yeni düzlemi açısından mecburdur. Yakın zamana kadar, kırdan kente akan taze işgücü bolluğu koşullarında, mevcut işçileri telef etmede gözünü kırpmıyordu. Ancak kırdan kente göçün sınırlarına dayanmaya başlaması, elindekileri bir nebze korumayı gözetmesini zorunlu kılıyor. (3 çocuk dayatması, dahası “Sağlıklı ve Hareketli Nüfus Programı” da bunun göstergesi. Tabii bu da sağlığı ve sporu daha fazla piyasalaştırmaya dayanıyor, vb) Burjuvazi tabii bunu işçi sınıfının büyüyen ve radikalleşen mücadele “riski” kاپیا dayanmadan yapmayacaktır, yaptığında da madencilikte olduğu gibi en titrek, kısmi ve biçimsel sınırlarda tutmaya çalışacaktır. Fakat önemli olan bu alanda bir yandan sermayenin zayıf kârının belirginleşmesi, diğer yandan sınıfsal-toplumsal somut mücadele zemininin giderek güçleniyor olmasıdır.

Diğer taraftan neoliberal kapitalizm bugün KOBİ’ler ve ev sanayilerini ortadan kaldırmaya bile, yeni bir temelden organize etmektedir (“Kayıt dışılığın azaltılması programı”, KOBİ’leri ve taşeronluğu genişletirken çeki düzen vermek zorunda olması, evden el ve kafa emeğine dayalı çalışma, vb). Fakat daha önemlisi, “işgücü piyasasını etkinleştirme programları” bağlamında, kadınlar, kürtler, öğrenciler, çocuklar, göçmenler, kent ve kır yoksulları, engelliler... dev çaplı yeni proleterleşme dalgalarını organize etmesidir.

Hüküm cümlesi, bugün daha üst düzeyden geçerlidir: Toplumsal-maddi koşulları olgunlaştırmak ve üretim sürecinin küresel temelden toplumsal bir niteliğe ulaştırmakla, kapitalist üretiminin uzlaşmaz sınıfsal-toplumsal karşıtlıklarını da bu üst düzlemde olgunlaştırıyor ve böylece, yeni bir toplumun kurulması için gerekli öğelerin yanı sıra, eski toplumu yıkacak devasa sınıf kuvvetlerini sağlıyor.

Peki bütün bunları tek başına “Fabrika Yasaları” mı yapıyor?! Kuşkusuz hayır. Fakat, fabrika yasa ve yönetmelikleri, sermayenin bir üst, tekelci birikim düzeyine geçmesinin yolunu açan, sermayenin tekelci yoğunlaşma ve merkezileşmesini hızlandıran, dolaysız egemenliğini güçlendiren, aynı zamanda üretim ve emeğin toplumsal niteliğini geliştiren ve mevcut üretim ilişkileri kabuğunu zorlayan, toplumsal-siyasal kriz, sarsıntı, yıkım ve çatışmaları derinleştiren, giderek de daha büyük sınıf çatışmalarına doğru evrilecek bir tarihsel sürecin katalizörlerinden biriydi. Bugün pek çok kişi, “amaaan, bunca önemli gündem varken, OHSAS sayfalar ayırmaya değecek konu mu?” diye küçümseyecek olsa da, Marx’ın, Kapital’de fabrika yasalarının incelenmesine ayırdığı bölüm ve gelecek çıkarsamaları, konunun yakıcı stratejik önemini göstergesidir. Bugün OHSAS çok daha üst düzeyden benzer bir tarihsel sürecin şimdilik tek yanlı (sermaye açısından) ifadesidir. Karşıtının, işçilerin dev çaplı toplumsallaşan emeğinin korunması mücadelesi de gelişmeye başlamıştır ve kendi yolunu açacaktır.

İşçi Sağlığı ve Güvenliği İçin Kısa ve Güncel Bir Mücadele Çerçevesi

Konuyla ilgili oldukça geniş bir yazın ve sayısız talepler listesi vardır. İstendiğinde ve her sektör ve

alan özgülünde genişletilebilecek, ilk elde 3 başlığı tartışmayı öneriyoruz:

1. Başta ağır ve tehlikeli işkolları ve alanları olmak üzere, 6 saatlik işgünü, insanca yaşanacak ücret.

2. Tüm üretim ve emek süreçlerinde, işçi komite ve meclislerine dayalı işçi denetimi.

3. Başta ağır ve tehlikeli işkolları olmak üzere, tüm kamu ve özel işletme ve işliklerde, toplumsal denetim (16).

İlk iki başlık kapitalizmin sınırlarını zorlar. Tabandan fiili örgütlenme, fiili işgal, grev, direnişeye dayalı işçi demokrasisi biçimlerini zorunlu kılar. Üçüncüsü, "ticaret sırrı", "özel mülkiyet" vb ile kodlu kapitalizmin sınırlarını aşar: Tüm işyerleri toplumsal denetime açılın!

Kaynaklar

1. http://www.guvenlicalisma.org/index.php?option=com_content&view=article&id=4976:3kanunlar&catid=150:yasal-mevzuat&Itemid=237.
2. "İşçinin Sağlığından 'İş Sağlığı'na Dönüşümde 'İş Sağlığı ve Güvenliği' Kanunu, Genel-İş Emek Araştırmaları No:25, Şubat 2013.
3. <http://www.ohsas-18001-occupational-health-and-safety.com/>.
4. <http://www.isgum.gov.tr/>
5. Yrd. Doç. Dr. Gökhan Ofluođlu, Gökmen Sarıkaya, OHSAS 18001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi, Kamu-İş, C: 8, S: 3/2005
6. <http://devrimciproletarya.net/iscilerin-yasam-hakki-nasil-paketlenip-bankalara-satilir>,
7. Marx, K. Metalarnın Fetişizmi ve Bunun Sırrı, Kapital 1. Cilt, Sol yay.

8. http://www.researchgate.net/publication/27568615_SOSYAL_RSK_AZALTMA_PROJES_YOKSULLUGU_AZALTMAK_MI_ZENGN_YOKSULDAN_KORUMAK_MI_%28Social_Risk_Mitigation_Project_To_Mitigate_Proverty_or_to_Protect_Rich_from_Poor%29

9. Süleyman İlhan, Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık ve Ahlakilik Söylemlerinin Sahiciliđi Üzerine, Fırat Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 17, sayı 2, 2007)

10. Dr. Gökhan Gökgez, Paranın Toplumsal Koridoru ve "Risk" Yönetimi:

11. Özlem İrmak Balkız, Yeni Üretim/Yönetim Modelleri ve Denetim: TZÜ/TKY Modelinde Hegemonik Despotizmin Yükseliş, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2013/1

12. Petrol-İş Sendikası Yıllıkları, 1990, 1991

13. Elvan Gülöksüz, İnşaat Sanayinde Uluslararasılaşma ve Sermayeler Arası İlişki (Elvan Gülöksüz, İnşaat Sanayinde Uluslararasılaşma ve Sermayeler Arası İlişkiler, Praksis Dergisi, Sayı: 19)

14. Derya Gültekin Karakaş, Sermayenin Uluslararasılaşma Sürecinde Türkiye Banka Reformu ve Finans-Kapital İçi Yeniden Yapılanma, Praksis Dergisi sayı: 19

15. Marx, K. Kapital Cilt 1, Sol yayınları, 514-5

16. Istvan Mezsaros, Toplumsal Denetimin Zorunluluđu, Ayraç yay.l

Dipnotlar

1. Yasanın eleştirel bir değerlendirmesi için bkz. (2)
2. Dünya Bankası yönergelerinden olan "Sosyal Riski Azaltma Projesi", Türkiye'de 2001-2007 arasında uygulandı ve AKP Hükümetinin yelkenlerini şişiren temel etkenler arasında yer aldı. 2008 krizinden itibaren, özellikle Hükümetin son dönemki tüm "öncelikli dönüşüm programları"na uyarlanmış ve içerilmiş biçimde devam ediyor.●